

Estereotips i prejudicis entorn el col·lectiu de la tercera edat: un metanàlisi de resultats

Coral Omatell Juanola

Estudiant d'Educació Social, Universitat de Girona

Resum: El propòsit d'aquest article és presentar els resultats d'un metanàlisi sobre estereotips i prejudicis que afecten al col·lectiu de la gent gran. Es tracta de l'exploració dels coneixements sobre aquest tema.

Per fer-ho, vaig realitzar una revisió exhaustiva d'articles publicats a diverses bases de dades utilitzant combinacions de paraules clau. Aquesta recerca em va permetre recollir un total de 45 articles, els quals vaig analitzar en detall extraient els resultats que es mostren en aquest treball.

La clara presència d'estereotips negatius a la societat envers el col·lectiu envellit deriva en pràctiques discriminatòries per part del conjunt de la comunitat, incloent els professionals que els atenen. Aquest fet pot arribar a provocar una interiorització d'aquesta imatge social negativa en la pròpia persona gran, afectant al seu desenvolupament i a la seva autonomia.

La quantitat d'estudis metanalitzats varen esdevenir un gran suport per a corroborar moltes de les afirmacions que es feien a diverses investigacions citades.

Paraules clau: estereotips vellesa, prejudicis vellesa, *ageism*, percepció social vellesa, vellesa i societat, discriminació envelliment.

1. Introducció

L'esperança de vida ha augmentat en gran mesura durant el segle XX, i és que actualment és fàcil que els humans arribin a viure fins als 80 anys d'edat. A banda d'aquest fet però, també hem de tenir en compte altres variables, com és el cas de la disminució en les taxes de natalitat, els moviments migratoris, una major longevitat, etc.

Aquest conjunt de canvis demogràfics comporten un dràstic envelliment de la població, fet que anirà en augment durant les pròximes dècades arribant a ser una de les preocupacions de major rellevància dins la societat. Per aquest motiu, sorgeix la necessitat de trobar maneres d'integrar el col·lectiu envellit a la societat d'una forma més productiva a l'actual, vetllant així per una bona convivència.

Envellir forma part del procés natural; tot el món envelleix, doncs es tracta d'una etapa universal i inevitable. No obstant, aquest transcurs va estretament lligat a la societat en la què hom es desenvolupa, així com a la cultura de la que es forma part ja que cada societat estableix els seus valors i cada cultura defineix el seu concepte d'envelliment. És aquí on apareix l'eix del present metanàlisis: la imatge que la societat té del col·lectiu envellit, la qual conforma o pot conformar una sèrie d'actituds prejudicades o discriminatòries envers aquest grup.

No podem obviar tampoc, que la discriminació per raons de gènere encara es troba present en el món actual. La feminització de la població envellida és un fet real, doncs l'esperança de vida del gènere femení és superior a la del masculí. En conseqüència, aquest aspecte pot generar una doble discriminació a les dones, per edat i per gènere, fet que els impedeix a fer encara més coses.

Cal doncs, tenir en compte tots els reptes que presenta la societat actual pels ancians. Ens trobem en una comunitat ràpida, tecnològica i productiva, on la mort és encara un tabú social. A més, vivim en una societat que aprecia els valors atribuïts a la joventut com la bellesa, l'estatus, les capacitats físiques i mentals, l'adaptabilitat, etc., aspecte que afecta la vivència psicològica del procés d'envelliment. Tal i com afirma Vega, J.L. (1990), actualment a la infància i a la joventut se les observa com etapes positives i de creixement,

mentre que la vellesa s'associa amb la mort. És aquí on podem veure l'enorme desconeixement d'aquesta etapa vital per gran part de la població, aspecte sobre el qual és necessari actuar i solucionar. Com manifesta Nelson, T. (2005) al seu article, "la societat ha d'estar preparada per a donar cabuda a l'enorme transformació de la població¹".

2. Què entenem per *ageism*?

El terme *ageism*, encunyat per Robert Butler a l'any 1969, ha estat utilitzat en una gran varietat de definicions. Després d'analitzar els 45 articles que configuren aquest treball, en 15 d'aquests es donava una definició clara del terme *ageism* (algunes d'elles repetides). En la següent graella es mostren les 7 definicions emprades als articles:

AUTOR	ANY	DEFINICIÓ AGEISM
Butler, R. (citat per Lemus, 2005)	1980	Profund desordre psicològic caracteritzat pel prejudici institucional i individual contra les persones grans, estereotipant-les, mitificant-les, desaprovant-les i/o evitant-les.
Butler, R. i Lewis, M. (citat per Gascón, 2007)	1982	Concepció pejorativa d'algú, basada en la seva avançada edat cronològica.
Palmore, E. (citat per Losada, 2004)	1990	Manteniment d'estereotips o actituds prejudicades cap a una persona, únicament pel fet de ser gran.
Arias, A. i Morales, F. (citat per Camilli, Millán i Tirro, 2010)	2007	Desenvolupament de sentiments, creences o conductes negatives cap a les persones en funció de la seva pertinença a un grup d'edat i que té un impacte negatiu en els afectats.
Fuentes, C.L. i Negrodo, A.M.	2010	Estereotip, prejudici o discriminació contra un grup en funció de la seva edat.
López, D.	2010	Conseqüència negativa de l'ús de l'estereotip que

¹ Cita traduïda per l'autora.

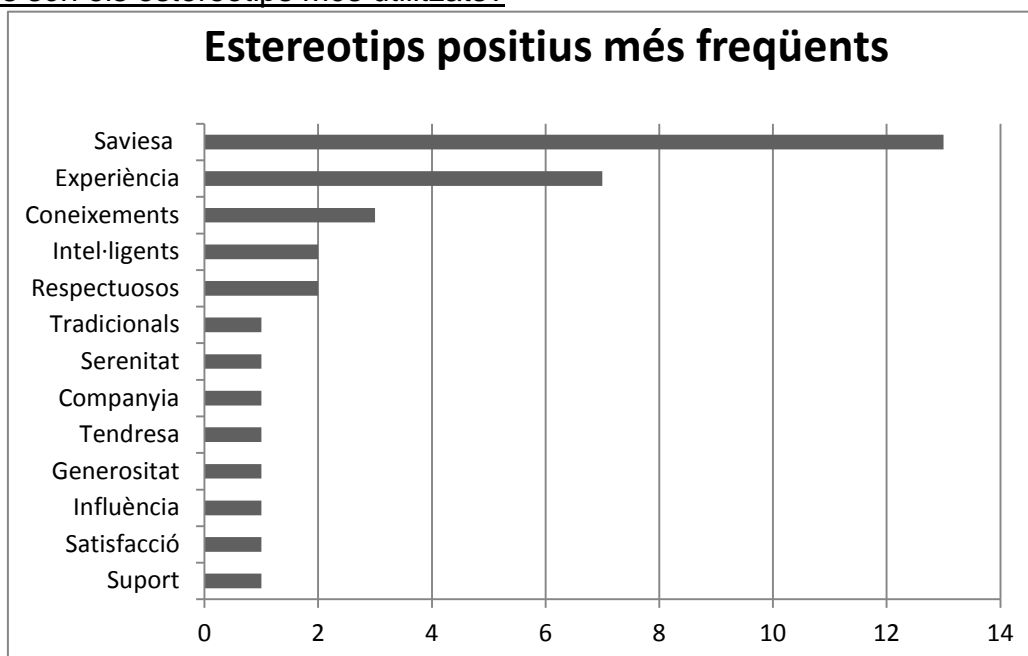
		provoca discriminació contra les persones grans, cosa que limita àmpliament les seves oportunitats, els aïlla i promou una autoimatge negativa.
Moreno, A.	2010	Desenvolupament d'actituds negatives i estereotipades cap a la vellesa i/o procés d'envelliment, que ha categoritzat equivocadament a la vellesa com una etapa purament incompetent i aversiva.

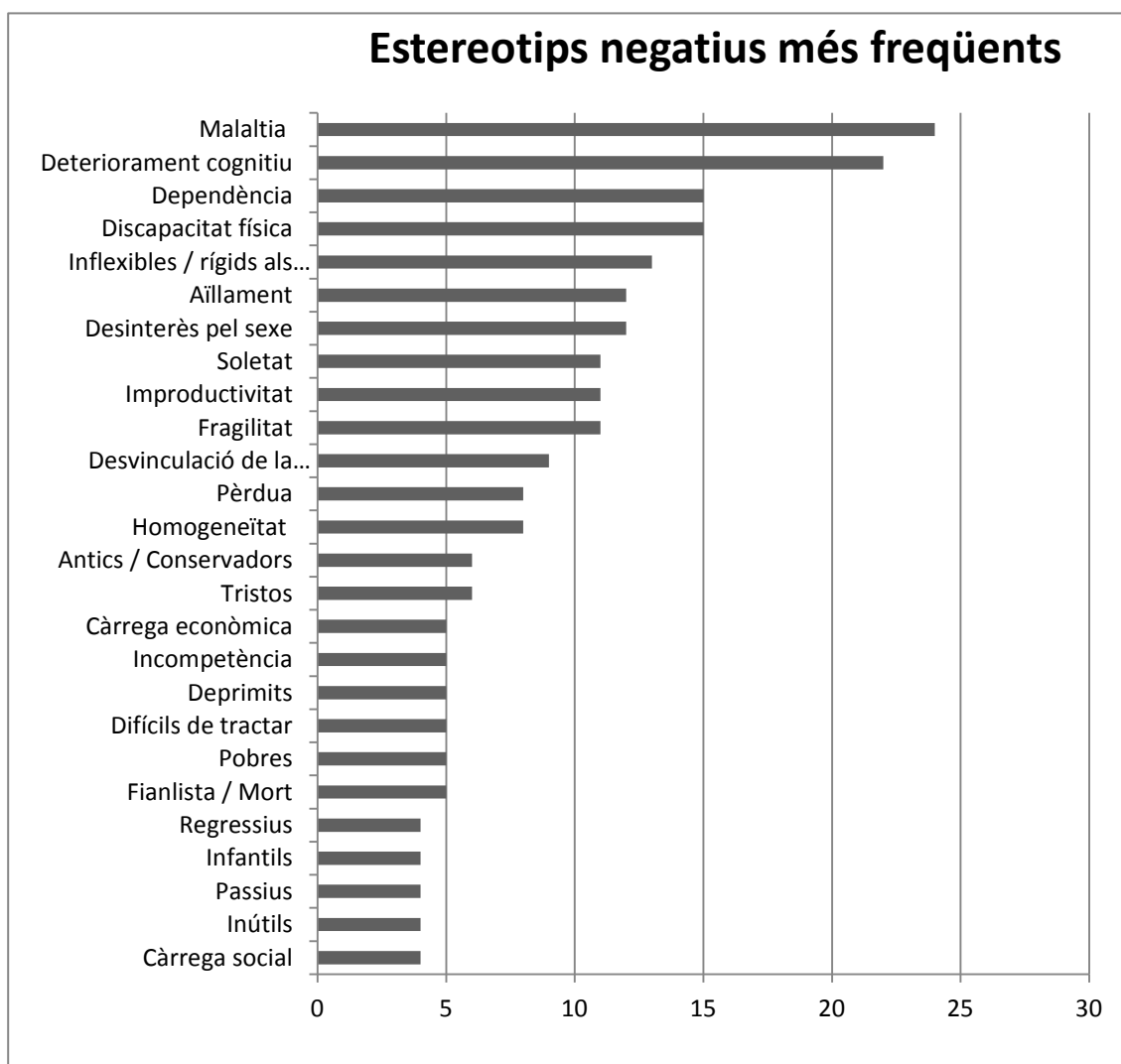
Un cop fet aquest recull i valorant varis aspectes, la definició que utilitzaré al llarg d'aquest metanàlisi va molt lligada a la construïda per López, D. (2010). Així, cal tenir en compte que el concepte *ageism* equival a un resultat de valorar negativament l'estereotip, fet que provoca una sèrie de conseqüències en el col·lectiu envellit com la discriminació i l'aïllament, afectant de manera negativa a la seva autoimatge.

3. Estereotips sobre persones grans més freqüents

Dels 45 articles analitzats, 32 d'ells anomenaven diversos estereotips negatius entorn el col·lectiu de les persones grans. D'aquest conjunt de treballs, només 17 tenien en compte algun estereotip positiu envers aquest grup de població. No obstant, cal destacar que ambdós classes d'estereotips impedeixen tenir una imatge del col·lectiu ajustada a la realitat, per tant, els estereotips positius tampoc són favorables i, en conseqüent, seria bo modificar-los per a què poguéssim arribar a conèixer realment aquest sector de la població.

Quins són els estereotips més utilitzats?

Altres estereotips negatius que s'han repetit, tot i que en menys mesura, són els següents: persones no atractives, rondinaires, irritables, lentes i incapaces per aprendre coses noves.

3.1 Mites i realitats

Del conjunt d'articles revisats, 18 feien referència a mites i realitats presents en el món actual, evidenciant així la percepció errònia que provoquen els estereotips en el col·lectiu envellit. A continuació, veurem aquesta contraposició entre mite i realitat, intentant donar una imatge més acurada i realista d'aquesta etapa de la vida, ja que tal i com afirmen Fuentes, C.L. i Negro, A.M. (2010), és necessari conèixer-los per tal de poder-los evitar.

1. La majoria de les persones d'edat avançada viuen als països desenvolupats.

L'Organització Panamericana de la Salut (OPS) (1999) afirma que més del 60% d'aquests viu en països en via de desenvolupament. El que sí que és cert és que estan més exposades a contraure malalties cròniques que poden traduir-se en discapacitat.

2. Tots els ancians s'assemblen.

Diversos estudis (Portal Mayores, 2012; OPS, 1999; Losada, 2004; Dean, 2006; Hartu Emanak, 2012) conclouen que el col·lectiu envellit és un grup molt diversificat on hi intervenen molts factors. Les diferències biològiques individuals solen ser més grans en persones grans que en joves, doncs a mesura que ens fem grans duem un equipatge amb totes les experiències que hem acumulat al llarg dels anys.

3. Els homes i les dones envelleixen d'igual manera.

Segons la OPS (1999), els homes i dones envelleixen molt diferent. La dona acostuma a viure més anys, però una vida més llarga no equival a una vida més saludable. Aquestes tendeixen a patir més malalties associades a l'edat (diabetis, hipertensió, incontinència, artritis,...).

4. Les persones grans són fràgils.

Varis estudis fan referència a aquest mite. Fernández, J.I. (2001) i Gómez, T. (2003) manifesten que aquesta creença els obliga a desvincular-se de la societat. Per la seva banda, la OPS (1999) assegura que les persones grans segueixen en bones condicions físiques. La majoria són capaces de fer les activitats de la vida diària a l'hora que desenvolupen un paper actiu a la vida comunitària. És cert que les capacitats del sistema biològic (força, capacitat cardíaca, etc.) disminueixen en l'envelliment, però això depèn en gran mesura de l'estil de vida (tabac, alcohol, alimentació i classe social).

5. Els ancians necessiten atenció constant.

Varis estudis (Losada, 2004; Hartu Emanak, 2012) certifiquen que la gran majoria de les persones envellides es poden cuidar de forma autònoma i independent. Els qui necessiten atenció diària constitueixen una minoria.

6. La gent gran no té res a aportar.

La OPS (1999) assegura que en realitat fan moltes aportacions a familiars, societats i economies. Una capacitat funcional en disminució

no és sinònim d'incapacitat laboral. Hem de tenir en compte i valorar els treballs voluntaris que fan.

7. Les persones grans són una càrrega econòmica per la societat.

OPS, 1999; Minaya, L., 1999; i Hartu Emanak, 2012, fan referència a aquesta mite. El jubilat es considera improductiu, no consumista, inútil i una càrrega social. Aquest mite s'ha de trencar, doncs fan moltes aportacions econòmiques a la societat. Dean, M. (2006), a més, proclama que el 9% de les persones majors de 65 anys segueixen treballant (de forma remunerada o no), cosa que els aporta sentiments de benestar psicològic i de satisfacció personal.

8. Les persones grans són incapaces d'aprendre noves habilitats.

Són varis els estudis que tracten aquest tema. Diversos estudis (Gascón, 2007; OPS, 1999; Losada, 2004; Portal Mayores, 2012) adveren que les persones grans poden aprendre noves tècniques sempre que se'ls hi doni la confiança necessària. Clériga, R. (2007) assegura que disminueix la facilitat per adquirir nous aprenentatges, però es solidifiquen els que ja es tenen. A més, ens diu que la memòria, l'atenció i la rapidesa mental disminueixen, però no desapareixen. L'Associació Hartu Emanak (2012) afirma que tot ésser humà pot veure's afectat per la seva capacitat d'aprenentatge independentment de l'edat.

9. Les persones envellides no són creatives.

Segons Morandi, A. (2003), moltes persones es tornen creatives de grans perquè tenen més temps per a buscar nous interessos, ja no tenen responsabilitats de criar una família i assegurar-se estabilitat econòmica.

10. L'envelliment està caracteritzat per passivitat.

Clériga, R. (2007) i Freitas, M.C. i Ferreira, M.A. (2013) certifiquen que, tot i que es perdi força muscular i flexibilitat, són moltes les activitats que es poden seguir fent i que els hi poden generar satisfacció personal.

11. Les persones grans viuen soles i aïllades.

Tal i com conclou Fernández, J.I. (2005), tenim dades que mostren que la majoria de les persones grans viu amb parella i, fins i tot, amb algun fill (7 de cada 10 viuen amb algú). Tot i així, Losada, A. (2004) afirma

que les persones que viuen soles, tenen un contacte proper amb els familiars. Per la seva part, Portal Mayores (2012) manifesta que la xarxa social de les persones gran és més gratificant i més legal.

12. Els ancians no s'afronten a allò que s'associa a l'envelliment.

Losada, A. (2004) i Portal Mayores (2012) confirmen que la majoria d'elles s'ajusten amb èxit als desafiaments vitals. Per la seva part, Lemus, S. (2005) afirma que les situacions traumàtiques (jubilació, pèrdua de relacions professionals i d'amistat, viduïtat, deteriorament físic,...) s'han d'acceptar com a fets normals per reduir el seu impacte.

13. Les persones grans són difícils de tractar i rígides.

Losada, A. (2004); Portal Mayores (2012) i Hartu Emanak (2012) conclouen que la personalitat no canvia tant al llarg del cicle vital. La manera com ens hem relacionat durant tota la nostra vida, influeix en gran mesura en com ens relacionarem en un futur. A més, es creu que són inflexibles, quan actualment busquen l'aprenentatge i la cultura per estar en contacte amb els canvis socials i tecnològics.

14. Envellir equival a contraure malalties.

Freitas, M.C. i Ferreira, M.A. (2013) i Hartu Emanak (2012) fan referència a aquest mite. Segons Sánchez (1998), el col·lectiu envellit està format per subjectes vulnerables, encara que molts tenen energia suficient per afrontar els reptes que se'ls presenten. Tot i així, Gómez, T. (2003) assegura que envellir no significa emmalaltir, però en el cas que sorgeixi una malaltia tot es complica més.

15. Les persones grans no tenen interès pel sexe.

Diversos articles (The International Longevity Center, 2009; Cerquera, Álvarez i Saavedra, 2010; Hartu Emanak, 2012; Portal Mayores, 2012) afirmen que la majoria de les persones majors de 65 anys s'interessen pel sexe i continuen actives. Aquest fet constitueix una part important de les seves vides i pot arribar a ser més satisfactori després dels 60 anys que quan eren més joves.

16. Envellir es relaciona amb la mort.

Freitas, M.C. i Ferreira, M.A. (2013) i Cerquera, A.M. et al. (2010) ens parlen d'aquest mite. La realitat que presenten és que tothom pot estar a

prop de la mort ja que pot passar en qualsevol moment de la vida independentment de l'edat cronològica.

17. La vellesa és necessàriament desgraciada.

Hartu Emanak (2012) certifica que aquesta imatge es veu acompanyada per l'abandonament, el dolor i la malaltia. Hem de tenir present que aquesta etapa vital pot ser una època de gaudi, plenitud, lucidesa i benestar.

18. Les persones grans són antigues i conservadores.

L'Associació Hartu Emanak (2012) atesta que, tot i que la persona gran és la dipositària de les tradicions i del saber fer, la gran majoria també saben adaptar-se als nous temps amb la ment oberta. Segons Clériga, R. (2007) l'actitud conservadora que presenten algunes persones majors de 65 anys ve donada per el manteniment de la seva identitat, ja que es troben en un món canviant on se senten estranys.

3.2 Imatge de la vellesa segons diferents grups d'edat

Tal i com s'indica a 8 dels articles analitzats, les creences que tenim entorn aquest col·lectiu són una construcció social. Varis estudis (Portal Mayores, 2012; Cantu, 1997; Moreno, 2010; The International Longevity Center, 2009; Gómez i León, 2010) conclouen que els estereotips socials associats amb l'edat s'adquireixen als primers anys de vida. Per aquest motiu, Gil, M. i Trujillo, O. (1997); Hernández, G. (2006) i Fernández, J.I. (2005) subratllen la influència clau que desenvolupa l'educació en aquestes actituds. Segons aquests autors, l'ensenyament intervé directament en la formació dels estereotips.

A partir d'aquí, veurem algunes conclusions clau de diversos estudis que s'han publicat entorn la imatge que es té de la vellesa segons diferents grups d'edat. Són 17 els articles del total que donen resultats sobre aquest aspecte.

Diverses investigacions (Camilli, Millán i Tirro, 2010; i Gómez, 2003) ens diuen que no existeix una única imatge sobre la vellesa. En aquest sentit, s'han de tenir en compte moltes variables com és el cas de la mida del municipi, el nivell d'estudis o la classe social (Miguel i Sancho, 1999). Segons aquests darrers autors, aquests són factors condicionants en la valoració del col·lectiu envellit i en la consciència de reconèixer que no són ben tractades per la societat. En la mateixa línia, varis estudis (Hernández, 2006; Carbajo, 2010; Miguel i Sancho,

1999; Cerquera et al., 2010) conclouen que més de la meitat de la població manifesta que les persones grans no ocupen el lloc que els correspon a la societat.

Són molts els articles que afirmen que la vellesa és una etapa considerada com un conjunt d'esdeveniments negatius independentment del grup d'edat al què es pertanyi (Cerquera et al., 2010; Axelrod i Eisdorfer, 1961, citat per Gómez, 2003; Anantharaman, 1984, citat per Gómez i León, 2010; i González Felipe, Sánchez, Tonda, González i Cid, 1990, citat per Gómez, 2003). A més, Melero, J. i Buz, J. (2002) corroboren que a mesura que el rostre es percep de major edat, tots els grups d'edat tendeixen a associar-los a característiques menys positives. Com més es somriu, més adjectius positius es donen. De la mateixa manera, Hickey i Kalish (1968, citat per Gómez, 2003) asseguren que quan més gran és el subjecte, més negativament és percebut pels demés. No obstant, Fernández, J.I. (2005) i l'associació Hartu Emanak (2012) afirmen que les persones que tenen una imatge positiva de la gent gran viuen 7.5 anys més.

Centrant-nos en la població jove, varis estudis (Carbajo, 2010, Melero i Buz, 2002; Weinberger i Millham, 1975, citat per Gómez, 2003) conclouen que és el grup d'edat que té una imatge més negativa del col·lectiu envellit. Segons Gómez, T. i León, B. (2010) els joves espanyols associen la vellesa a malaltia, inseguretats econòmica, soledat i decadència física i mental. No obstant, altres investigacions ens mostren el contrari: la imatge de la vellesa empitjora a mesura que augmenta l'edat (Aiken, 1989, i Brewer i Lui, 1981, citats per Gómez, 2003). Un cop més, ens trobem davant de resultats contradictoris.

Aristizábal, N. (2005) ens reflecteix els resultats d'un estudi fet a estudiants d'Educació Social, els quals presenten una imatge del col·lectiu envellit realment positiva. Lògicament, aquesta investigació no es pot generalitzar al conjunt de la població jove, doncs altres estudis, com és el cas de Lemus, S. (2005), ens demostren que la imatge que tenen els estudiants sobre aquesta franja d'edat és bastant negativa.

No podem obviar que la cultura on un es desenvolupa provoca una percepció o altra de l'envelliment. Aquest aspecte cultural el trobem en un article fet per Gil, M. i Trujillo, O. (1997) a l'Havana. Els diferents grups d'edat enquestats mostraven clares diferències en percebre la vellesa: mentre que el grup de 60

anys i els joves de 20 anys tenien una percepció clarament negativa del procés d'envelliment, la franja dels 40 anys mostrava una visió més positiva d'aquest.

Arnold-Cathalifaud, M.; Thumala, D.; Urquiza, A. i Ojeda, A. (2007) ens comparen aquests trets culturals. Per una banda, els joves nigerians tenen una imatge negativa de la vellesa, doncs l'experiència que tenen de convivència amb persones grans és escassa. Per altra banda, els joves xinesos presenten una actitud positiva cap al col·lectiu envellit, pel fet que a la seva cultura es dóna valor a allò tradicional. A Xile, lloc on els autors anteriors van fer l'estudi, la imatge que en tenen els joves és bastant negativa. Freitas, M.C. i Ferreira, M.A. (2013), en el seu estudi realitzat a Brasil, van poder veure com els adolescents es mostren ambivalents amb adjectius tant positius com negatius.

Per la seva banda, Cerquera et al., (2010) ens mostren els resultats del seu estudi dient que els pre-adolescents i els adolescents associen la vellesa amb una situació indesitjable a la què no volen arribar. Per aquests autors, la infantesa és l'etapa que més estereotips presenta envers les persones grans.

Una altra variable a tenir en compte en l'estudi de la imatge de la vellesa és el gènere. Els resultats dels estudis són diferents depenent del gènere de l'enquestat, així com també de si la persona gran és una dona o un home.

Lemus, S. (2005) ens mostra com les noies tenen percepcions de la tercera edat més positives que els nois, acostant-se més a la realitat degut a un major contacte amb el col·lectiu. Camilli, C.; Millán, A. i Tirro, V. (2010) també veuen aquesta diferència entre gèneres, afegint que la imatge encara és més positiva quan es parla de dones envellides, les quals es puntuen millor que els homes grans. Per contra, l'estudi dut a terme per Fuentes, C.L. i Negredo, A.M. (2010) afirma que les dones puntuen més alts els estereotips negatius a causa de les desigualtats laborals i socials amb les què es troben pel simple fet de ser dones.

Veiem doncs que cada estudi, depenent de moltes variables diferents, ens mostra uns resultats únics. En aquest sentit, no podem fer massa generalitzacions envers aquests aspectes comentats, doncs cada un d'ells anirà en una direcció única.

3.3 Autopercepció

Del conjunt d'articles revisats, 11 fan menció a la percepció que tenen les pròpies persones grans respecte el seu grup d'edat. Davant els resultats extrets per a realitzar aquest metanàlisi, podem arribar a afirmar alguna característica comuna però, un cop més, també es pot percebre alguna contradicció dins el tema que tractem.

Per una banda, alguns autors (Gómez, 2003; i Gómez i León, 2010) manifesten que la imatge que les persones grans tenen sobre el seu grup tendeix a ser més negativa que la que tenen altres grups d'edat. Per altra banda, altres articles (Melero i Buz, 2002; i Sáez, Meléndez, i Aleixandre, 1994) afirmen tot el contrari; doncs el col·lectiu envellit té una imatge més positiva de si mateixos de la que tenen altres grups d'edat. Les persones grans, segons informen Gómez, T. i León, B. (2010), subestimen les seves capacitats i es troben mancats de rols a desenvolupar. Tot i així, Arraga i Sánchez (2007, citat per Camilli, Millán i Tirro, 2010) mostren com les persones grans tenen una visió positiva pel què fa a habilitats personals i l'establiment de vincles.

Trobo interessant destacar un estudi realitzat per Gómez, T. i León B. (2010) en el què es compara l'autoestereotip amb l'heteroestereotip, on es parla de creences que tenen sobre sí mateixos i sobre la resta del grup d'edat. Els resultats d'aquesta anàlisi ens deixen veure com es tendeix a valorar més negativament a la resta del grup, a l'hora que es té una percepció lleugerament més positiva de sí mateix.

Segons Fernández, J.I. (2005), la majoria de les persones grans perceben el seu estat de salut com a dolent/molt dolent (64%), superant aquells que el consideren bo (32.5%) i molt bo (3.5%). Hernández, G. (2006) també ens mostra l'autopercepció d'aquesta franja d'edat, els quals s'etiqueten com a persones divertides (27%), tristes (24%), inactives (21%), malaltes (7%) i molestes (3%), segons enquestes del CIS.

Ruiz, M.V.; Scipioni, A.M. i Lentini, D.F. (2008) en un estudi fet a persones entre 55 i 80 anys conclouen diverses diferències entre gèneres pel què fa a la pròpia percepció de la vellesa. Per una banda, els homes donen molta importància a la pèrdua de projectes, del rol social, a una modificació de la

sexualitat, i a l'experiència i la saviesa. Per altra banda, les dones fan èmfasi a la pèrdua de la imatge, als projectes realitzats, així com l'experiència i la saviesa. No obstant, fent una valoració global de la seva vida, veiem com la majoria d'aquests se senten satisfets amb la seva vida i la seva situació actual (Fernández, 2005; i Carbajo, 2010).

Miguel, J.A. i Sancho, M. (1999) conclouen que les persones grans tenen un concepte més positiu de com són tractades pel conjunt de la societat que aquesta, en particular pels joves. No obstant, un estudi realitzat a Mèxic (Monroy i Torres, 2012) afirma que el 27.9% dels majors de 60 anys ha sentit algun cop una falta de respecte per qüestions d'edat.

4. Quines conseqüències comporten?

4.1 Profecia autocomplerta

Moltes vegades, tenir una creença ferma respecte a algú provoca un compliment de la mateixa. Per tant, si la societat accepta la imatge negativa del procés d'envelliment, el conjunt d'aquesta s'ho creu (Gómez-Calcerrada i Navarro, 2009). Així, tal i com indiquen Sáez, N. et al., (1994) la percepció que es té de les persones grans influeix als joves, però també al propi col·lectiu envellit. Són estereotips injustos i denigrants que ells mateixos es poden arribar a creure (Cantu, 1997), acceptant una realitat establerta per prejudicis que finalment fan seva (Arnold-Cathalifaud et al., 2007). Per Gómez, T. (2003) aquest és un aspecte que els fa compartir una certa identitat comuna.

Són 20 els articles que fan referència a aquesta conseqüència, però només 6 d'aquests nombren el terme pel què es coneix aquest procés: es tracta de la profecia autocomplerta. Segons Lemus, S. (2005), que envellir és un fet negatiu és un aspecte assumit pel conjunt de la societat. Les persones grans interioritzen aquestes creences, cosa que repercuteix en el seu comportament (Fernández, 2001; Hartu Emanak, 2012; Fernández, 2005; i Bustillos i Fernández, 2012), en la seva autoestima (Guerra, 1999; Gómez, 2003; Melero i Buz, 2002), en l'autoconcepte (Moreno, 2010), i en un deteriorament de la salut més accentuat (Portal Mayores, 2012; García, 2009; Morandi, 2003; Lemus, 2005; Losada, 2004; Hartu Emanak, 2012). Altres autors (Moya i Barbero, 2005; i Gascón, 2007) nombren diverses conseqüències derivades d'aquesta

profecia, com és el cas de la marginació social, la victimització, la vulnerabilitat davant els maltractaments, etc.

Fuentes, C.L. i Negrodo, A.M. (2010) ressalten la diferència de gènere en aquest procés, doncs les dones són més propenses a ser víctimes de la profecia autocomplerta a causa de la doble discriminació que pateixen (per edat i per gènere).

4.2 Rebuig a la pròpia vellesa

Carbajo, M.C. (2010) i Monroy, M. i Torres, V. (2012) fan èmfasi en una altra conseqüència clara de les imatges negatives sobre l'envelliment instaurades pel conjunt de la societat: el rebuig a la pròpia vellesa, sigui llunyana o propera. Per la seva part, Gascón, S. (2007) comenta que aquestes actituds poden sorgir de la por a envellir, on Melero, J. i Buz, J. (2002) afegeixen que pensar en aquesta etapa de la vida ens pot recordar a la nostra pròpia mortalitat. Aquests dos últims autors ens parlen d'un estudi que demostra la creença social de relacionar la vellesa amb una etapa de deteriorament.

Seguint aquesta línia, varis articles (Arnold-Cathalifaud et al., 2007; i Cerquera et al., 2010) intenten oferir una presa de consciència sobre aquest aspecte ja que aquesta imatge negativa de la vellesa en els joves, equival a una visió també negativa del seu propi futur. Així, anuncien que aquests s'hauran d'afrontar als estereotips que avui reproduïxen.

4.3 Maltractaments

El maltractament envers el col·lectiu de persones de la tercera edat és una realitat cada cop més freqüent en una societat on hi ha presents moltes actituds discriminatòries envers ells. Tal i com afirma Aristizábal, N. (2005), les imatges estereotipades i les actituds negatives tenen conseqüències clares i nocives en l'assistència i la qualitat dels serveis tant de caràcter social com mèdic.

Són molts els autors que ens parlen sobre aquesta conseqüència de maltracta. Del conjunt d'articles analitzats, 22 fan referència a aquesta problemàtica.

L'*ageism* pot ser un factor que doni peu als maltractaments cap a les persones grans (Portal Mayores, 2012; i Hartu Emanak, 2012). Aquests prejudicis poden ser assumits pels professionals que els atenen (Gómez, 2003, i Lemus, 2005),

derivant en pràctiques discriminatòries i possibles maltractaments (Losada, 2004). Segons Melero, J. i Buz, J. (2002) els professionals els hi haurien de brindar atenció i cura, però ens trobem davant prejudicis incorporats que provoquen un desinterès pel col·lectiu. Moya, A. i Barbero, J. (2005) mencionen la dependència com a un factor clau a l'hora de parlar de maltractaments. Hartu Emanak (2012) parla sobre actituds paternalistes que poden reforçar comportaments fent-los més dependents i fomentant el seu aïllament i la depressió, així com també problemes psicològics. Tot i així, aquest maltractament no sempre es fa de manera intencionada, sinó que pot donar-se de forma inconscient amb una intenció protectora (Bustillos i Fernández, 2012).

No obstant, no només parlem de maltractament per part dels professionals, sinó que també en podem trobar en altres contextos com en l'àmbit familiar o el social. Tal i com comenta Pérez, G. (2007), la família hauria de ser lloc on hi trobessin afecte i protecció però, per contra, és el context on més freqüència de maltractaments hi trobem cap a les persones grans. The International Longevity Center (2009) ens dóna dades que reflecteixen clarament aquesta problemàtica: el 80-90% dels culpables d'abusos a persones grans són membres de la pròpia família o algú amb qui confia la víctima, per exemple el cuidador. No obstant, el 13.2% dels casos són el resultat d'una negligència no intencionada.

En l'àmbit social, a través de certes actituds edadistes, existeix una visió negativa de l'envelliment, fet que deriva a infantilitzar a les persones grans (Fernández, 2005; Arnold-Cathalifaud et al., 2007; i Pérez, 2007, Cerquera et al., 2010). La discriminació en el treball, on les empreses busquen empleats joves (Guerra, 1999; i Herrero, 2014); en la medicina, ja que en ocasions no es tracten malalties que podrien ser curades amb atenció mèdica adequada (Guerra, 1999; Gómez, 2003; i La República, 2013); la sobreprestació en oferir serveis que els majors podrien desenvolupar per ells mateixos o que no necessiten (Gascón, 2007); la invisibilitat (Camilli, Millán i Tirro, 2010; La República, 2013; i Monroy i Torres, 2012); etc. són només alguns exemples on es reflecteix clarament l'enorme discriminació social que pateix aquest col·lectiu. Dean, M. (2006) manifesta que no es tracta l'envelliment com un triomf sinó com un apocalipsis.

En aquesta problemàtica de maltractaments, també existeix una gran diferència de gènere. Segons Pérez, G. (2007) hi ha un percentatge més elevat de dones grans maltractades, però no podem obviar que el nombre de població envellida de dones també és més elevat en relació als homes.

Les persones de la tercera edat, davant aquesta situació, reclamen un tracte digna dins una societat que els considera improductius (Guerra, 1999). Així, cal una eradicació del conjunt de prejudicis, pràctiques i actituds discriminatòries contra les persones grans ja que la seva qualitat de vida es veu greument afectada per aquests (Anonymous, 2010).

5. Formes de prevenir o solucionar la discriminació per edat

Dels 45 articles analitzats, 34 d'ells donaven algun tipus de resposta al problema, plantejant propostes varies de millora, prevenció o solució. A l'hora de fer-hi referència, cal separar les actuacions plasmades als diversos articles en dos grans blocs: per una banda, aquelles que corresponen al conjunt de la societat i per altra banda, les que han de donar-se dins el propi col·lectiu envellit.

5.1 Actuacions del conjunt de la societat

És evident que la societat exerceix un paper transcendental en el manteniment d'aquestes actituds negatives referents a l'edat. Tanmateix, hem de ser conscients de que existeixen varis aspectes que poden ajudar en la modificació d'aquests comportaments; cal un canvi d'actitud i, en aquest sentit, tots hi estem implicats. 33 dels articles analitzats nombraven alguna forma de prevenir o solucionar aquesta discriminació per edat.

Ens trobem davant un desconeixement del procés d'envelliment per gran part de la població (Gómez-Calcerrada i Navarro, 2009). Tal i com manifesta Carbajo, M.C. (2010), és necessari un coneixement de la vellesa per tal d'eliminar-ne els prejudicis. L'educació, doncs, té un paper clau en aquest sentit, i és que el sistema educatiu ha de proporcionar continguts i mecanismes que facilitin el canvi d'actituds amb dissenys curriculars que incideixin concretament en la difusió de coneixements sobre la població gran (Melero i Buz, 2002).

No obstant, també és imprescindible una modificació en les actituds dels propis professionals que treballen amb persones grans. Varis autors (Pérez, 2007; Fernández, 2001; Losada, 2004; Gil i Trujillo, 1997; Hernández, 2006; Morandi, 2003; i Bustillos i Fernández, 2012) ens parlen sobre la vital importància que té la millora de la qualitat de l'exercici per part dels professionals d'aquest àmbit, cosa que s'associa amb un millor benestar i un major nivell d'activitat del col·lectiu en el què ens centrem. Així, la formació dels professionals de la salut i els cuidadors de persones grans esdevé clau. Com bé assenyala Losada, A. (2004), els professionals han de revisar la seva percepció i actituds cap al col·lectiu envellit de tal forma que es generi un canvi, doncs molts d'ells no són conscients de la seva pròpia actitud davant aquesta part de la població.

Un altre aspecte a considerar és el contacte amb el col·lectiu envellit. Són 12 els articles que parlen sobre aquest tema, fet que ens mostra el pes que adquireix. Així doncs, és interessant compartir espais i experiències amb ells, realitzant activitats on hi participin varis col·lectius d'edat diferents de forma conjunta. Aquest fet serà favorable per a un canvi d'imatge i d'actituds respecte el col·lectiu envellit per varis grups d'edat (Sáez, et al., 1994) i per a facilitar el coneixement mutu i personalitzat (Camilli, et al., 2010). A l'hora, l'associació Hartu Emanak (2012) manifesta que les persones grans serveixen com a models de comportament transmetent normes, actituds i valors morals als membres d'altres generacions.

La participació social també és un punt en el què cal incidir. Segons varis articles (Minaya, 1999; Organització Panamericana de la Salut, 1999; García, 2008; i Carbajo, 2010) permetre una participació activa al col·lectiu envellit i reconèixer-la és un tret molt positiu. Aquest aspecte incideix directament en la pròpia percepció de la persona, doncs provoca un increment en la seva pròpia percepció d'utilitat (Carbajo, 2010).

Altres autors (Losada, 2004; Carbajo, 2010; Gascón, 2007; Herrero, 2014; i Hartu Emanak, 2012) van un pas més enllà i replantegen que és necessari una reconstrucció del sistema, establint un nou marc de valors dirigit a reduir l'impacte de les actituds edatistes inserides a la societat, en el què es reconegui a les persones grans com actives. A més, a través de polítiques socials, tots hauríem de promoure actuacions dirigides a les persones grans,

les quals afavorissin una vellesa competent amb sentiments d'utilitat, activitat i eficàcia (Carbajo, 2010).

Tal i com afirma Nelson, T. (2005), "podem ajudar als polítics, legisladors, professionals de la salut i a la societat en general per a què es tornin més sensibles als prejudicis contra l'edat, millorant així la qualitat de vida del col·lectiu de les persones grans²".

5.2 Actuacions pròpies del col·lectiu envellit

Com bé expressava Pitàgores, *una bella ancianidad es ordinariamente la recompensa de una bella vida. Pero lo cierto es que saber envejecer es una difícil asignatura*. Partint d'aquesta base, són 11 els articles que senyalen diversos factors importants i necessaris que es donin dins el col·lectiu de les persones grans per tal d'evitar la discriminació per edat.

Varis estudis (Minaya, 1999; Morandi, 2003; Fernández, 2005; Cerquera, et al., 2010; Camili, et al., 2010; i Hartu Emanak, 2012) posen èmfasi en la importància de l'estil de vida previ a l'envelliment. Segons aquests autors, un estil de vida saludable comporta un bon estat físic i psíquic en la vellesa. L'exercici físic és bàsic en la millora del benestar general i en el control de malalties, fet que ajuda davant la independència de la persona (Minaya, 1999).

Altres autors (Morandi, 2003; García, 2008; Carbajo, 2010; i Hartu Emanak, 2012) posen de manifest que la participació activa dins la societat esdevé un factor clau per fer front a aquestes actituds discriminatòries. Així, sortir dels seus cercles generacionals participant de manera activa dins la comunitat permet l'enriquiment del conjunt d'aquesta.

Per la seva part, Anonymous (2010) afirma que cal que les persones grans s'involucrin en la presa de decisions que l'afecten, al mateix temps que exigeixen que els seus drets siguin reconeguts i garantits. García, A. (2008) afegeix que han de ser conscients del seu valor i reclamar-lo; no quedar-se passives quan no reben un tracte digne.

² Cita traduïda per l'autora.

Un altre factor rellevant en aquest tema és l'aprenentatge al llarg de tota la vida. És necessari que les persones grans continuïn aprenent per a facilitar un procés d'envelliment actiu i saludable (López, 2010; i Hartu Emanak, 2012).

Moya, A. i Barbero, J. (2005) ofereixen un seguit de recomanacions per les persones grans: evitar l'aïllament, tenir control sobre les seves pertinences, saber on dirigir-se per a demanar ajuda, obrir i enviar la seva pròpia correspondència, etc. És necessari que les persones grans coneguin aquests diferents aspectes i intentin que es donin dins la seva pròpia vida.

6. Conclusions

És cert que ens trobem davant una problemàtica cada cop més estesa a la nostra societat, doncs els temps canvien i la piràmide de població sabem que s'està invertint a velocitats forçades. Així, fer estudis que girin al voltant del concepte d'*ageism* crec que és del tot convenient i necessari. No obstant, ens trobem davant algunes qüestions controvertides en la investigació sobre els estereotips que cal tenir en compte.

Els estereotips són difícils d'identificar, doncs estan completament implícits a la societat i romanen gairebé inalterables davant les creences de les persones que formen part d'aquesta. Trobem fàcilment aquestes falses concepcions a la literatura, música, mitjans de comunicació, teatre, saviesa popular, etc. Per aquest motiu, molts cops es tracta de construccions inconscients, les quals provoquen actituds involuntàries i automàtiques. Per aquest motiu, és necessari començar revisant les actituds i les conviccions que tenim cadascú de nosaltres.

La forta resistència al canvi que presenten els estereotips ens pot fer pensar que són inalterables. Tanmateix, hem de ser capaços de creure que els prejudicis no són invariables, sinó que poden canviar. Es tracta de construccions socials que amb esforç i consciència podem modificar.

També hem de tenir en compte la validesa i la inexactitud que aquests presenten. Fins a quin punt són vàlids els estereotips? Es tracta de construccions vertaderes o simplement són una transformació de la realitat?

Els estereotips guien la conducta humana. És cert que encara queda molt per fer si volem modificar-los. No obstant, hem de tenir present que comprendre l'etapa de l'envelliment i no apartar-ne la mirada és una tasca de tots (Moreno, 2010).

7. Referències bibliogràfiques

ANONYMOUS (2010). *Prevalece discriminación contra adultos mayores*. Notimex, Agencia de Noticias del Estado Mexicano. Recuperat el 15 de març de 2014, de <http://0-search.proquest.com.catalogue.uoc.edu/docview/757271804>.

CAMILLI, C.; MILLÁN, A. I TIRRO, V. (2010). *Una mirada al significado que le atribuyen a la vejez los jóvenes estudiantes de la Universidad Metropolitana de Caracas, Venezuela*. Anales, vol. 10, núm. 2, pp. 227-251. Recuperat el 22 de març de 2014, de <http://andromeda.unimet.edu.ve/ojs/index.php/ra/article/viewFile/39/33>

ARISTIZÁBAL, N. (2005). *Imagen social de los mayores en estudiantes jóvenes universitarios*. Pensamiento Psicológico, vol. 1, núm. 4, pp. 27-32. Recuperat el 21 de març de 2014, de <file:///C:/Users/Usuari/Downloads/29-85-1-PB.pdf>

ARNOLD-CATHALIFAUD, M.; THUMALA, D.; URQUIZA, A. I OJEDA, A. (2007). *La vejez desde la mirada de los jóvenes chilenos: estudio exploratorio*. Última década, vol. 15, núm. 27. Recuperat el 22 de març de 2014, des de http://www.scielo.cl/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0718-22362007000200005&lng=en&nrm=iso&ignore=.html80112046004

BUSTILLOS, A. I FERNÁNDEZ, R. (2012). *Efecto de los estereotipos acerca de la vejez en la atención a adultos mayores*. Salud Pública de México, vol. 54, núm. 2, pp. 104. Recuperat el 4 de març de 2014, des de <http://www.scielosp.org/pdf/spm/v54n2/a03v54n2.pdf>

CANTU, A.N. (1997). *A cambiar esa viejo imagen!*. El Norte, vol. 10, núm. 2. Recuperat el 4 de març de 2014, des de <http://0-search.proquest.com.catalogue.uoc.edu/docview/316217062>

CARBAJO, M.C. (2010). *Mitos y estereotipos sobre la vejez. Propuesta de una concepción realista y tolerante*. Revista de la Facultad de Educación de

Albacete, núm. 24. Recuperat el 18 de març de 2014, des de <file:///C:/Users/Usuari/Downloads/Dialnet->

[MitosYEsterotiposSobreLaVejezPropuestaDeUnaConcep-3282988%20\(1\).pdf](MitosYEsterotiposSobreLaVejezPropuestaDeUnaConcep-3282988%20(1).pdf)

CERQUERA, A.M.; ÁLVAREZ, J.L. I SAAVEDRA, A.C. (2010). ARTICLE 40!!!!

CLÉRIGA, R. (2007). *Envejecer entre prejuicios*. El Norte, vol. 26, núm. 14.

Recuperat el 6 de març de 2014, des de <http://0-search.proquest.com.catalog.uoc.edu/docview/311988580>

DEAN, M. (2006). *Envejecer en el siglo XXI*. Boletín sobre el envejecimiento: perfiles y tendencias, núm. 21. Recuperat el 20 de març de 2014, des de [http://www.imserso.es/InterPresent1/groups/imserso/documents/binario/boletino pm21.pdf](http://www.imserso.es/InterPresent1/groups/imserso/documents/binario/boletino_pm21.pdf)

FERNÁNDEZ, J.I. (2005). *Las personas mayores en la sociedad actual*. Jornadas sobre derecho del mayor. Recuperat el 8 de març de 2014, des de <http://envejecimiento.csic.es/documentos/documentos/fernandez-personas-01.pdf>

FERNÁNDEZ, J.M. (2001). *La construcción social de la vejez*. Cuadernos de Trabajo Social, núm. 14, pp.125-161. Recuperat el 23 de març de 2014, des de <http://revistas.ucm.es/index.php/CUTS/article/viewFile/CUTS0101110125A/7995>

FREITAS, M.C. I FERREIRA, M.A. (2013). *Vejez y persona anciana: representaciones sociales de adolescentes escolares*. Revista Latino-Americana de Enfermagem, vol. 21, núm. 3. Recuperat el 23 de març de 2014, des de http://www.scielo.br/pdf/rlae/v21n3/es_0104-1169-rlae-21-03-0750.pdf

FUENTES, C.L. I NEGREDO, A.M. (2010). *Esterotipos viejistas en ancianos: actualización de la estructura factorial y propiedades psicométricas de dos cuestionarios pioneros*. International Journal of Psychology and Psychological Therapy, núm. 10.2, pp. 259-278. Recuperat el 8 de març de 2014, des de <http://0-search.proquest.com.catalog.uoc.edu/docview/741383430>

GARCÍA, A. (2008). *Mejorar el trato a las personas mayores*. Revista Cosumer.es. Recuperat el 4 de març de 2014, des de <http://envejecimiento.csic.es/documentos/documentos/consumer-trato-01.pdf>

GASCÓN, S. (2007). *Imágenes Negativas y estereotipos sobre la vejez. Una forma de maltrato que incide en las políticas y programas*. Recuperat el 10 de març de 2014, des de <http://www.chubut.gov.ar/terceraedad/imagenes/abuso%20maltrato%20y%20formas%20de%20percibir%20la%20vejez1.%20SILVIA%20GASCON.pdf>

GIL, M. I TRUJILLO, O. (1997). *Estereotipos hacia los ancianos*. Revista Cubana de Medicina General Integral, vol. 13, núm. 1. Recuperat el 7 de març de 2014, des de http://scielo.sld.cu/scielo.php?pid=S0864-21251997000100006&script=sci_arttext&tlng=en

GÓMEZ, T. (2003). *Heteroestereotipos y autoestereotipos asociados a la vejez en Extremadura*. Tesis doctoral: Universidad de Extremadura. Recuperat el 23 de març de 2014, des de <http://envejecimiento.csic.es/documentos/documentos/gomez-heteroestereotipos-01.pdf>

GÓMEZ, T. I LEÓN, B. (2010). *Estereotipo de los ancianos: percepción de los ancianos sobre sí mismos y sobre su grupo*. Apuntes de Psicología, vol. 28, núm. 1, pp. 5-18. Recuperat el 22 de març de 2014, des de <http://www.apuntesdepsicologia.es/index.php/revista/article/viewFile/180/182>

GÓMEZ-CALCERRADA, J.L. I NAVARRO, N. (2009). *Los mitos y estereotipos sobre la vejez en los medios de comunicación y la importancia de la educación intergeneracional*. Actas de congresos. Recuperat el 4 de març de 2014, des de <http://envejecimiento.csic.es/documentos/documentos/fuentes-mitos-01.pdf>

GUERRA, C. (1999). *Reclaman ancianos respeto*. El Norte, vol. 26, núm. 2. Recuperat el 19 de març de 2014, des de <http://0-search.proquest.com.cataleg.uoc.edu/docview/316214475>

HARTU EMANAK (2012). *Estereotipos asociados a las personas mayores*. Red Social por un Plan Integral de Participación de las Personas Mayores en Euskadi. Recuperat el 24 de març de 2014, des de <http://www.hartuemanak.org/Modules/Content/News/4/envejecimiento%20activo.pdf>

HERNÁNDEZ, G. (2009). *Medios de comunicación de masas e imágenes asociadas a la población anciana*. Comunicación e Persoas Maiors. Recuperat

el 8 de març de 2014, des de <file:///C:/Users/Usuari/Downloads/Dialnet-MediosDeComunicacionDeMasasElimagenesAsociadasALaPo-2651196.pdf>

HERRERO, J.A. (2014). *La discriminación por edad, última lacra*. El Mundo, núm. 17. Recuperat el 16 de març de 2014, des de <http://0-search.proquest.com.catalog.uoc.edu/docview/1493473665>

LA REPÚBLICA (2013). *Discriminación por edad*. La República. Recuperat el 16 de març de 2014, des de <http://0-search.proquest.com.catalog.uoc.edu/docview/1448400214>

LEMUS, S. (2005). *Nuevos retos para la Psicología Social: edadismo y perspectiva de género*. Pensamiento Psicológico, vol.1, núm. 4, pp. 33-51. Recuperat el 4 de març de 2014, des de http://portales.puj.edu.co/psicorevista/component/com_joomlib/ebooks/Nuevos_retos_para_la_Psicologia.pdf

LÓPEZ, D. (2010). *Más allá de los huehues: la construcción social de la vejez*. Recuperat 7 de març de 2014, des de http://repository.uaeh.edu.mx/bitstream/bitstream/handle/123456789/11885/mas_alla_de_los_huehues.pdf?sequence=1

LOSADA, A. (2004). *Edadismo: consecuencias de los estereotipos, del prejuicio y la discriminación en la atención a las personas mayores. Algunas pautas para la intervención*. Informes Portal Mayores, núm. 14. Recuperat el 12 de març de 2014, des de <http://envejecimiento.csic.es/documentos/documentos/losada-edadismo-01.pdf>

MELERO, J. I BUZ, J. (2002). *Modificación de los estereotipos sobre los mayores: análisis del cambio de actitudes*. Imsero, núm. 9. Recuperat el 20 de març de 2014, des de <http://envejecimiento.csic.es/documentos/documentos/imsero-estudiosidi-09.pdf>

MIGUEL, J.A. I SANCHO, M. (1999). *Las percepciones sociales sobre las personas mayores*. Boletín sobre el envejecimiento: perfil y tendencias, núm. 0. Recuperat el 12 de març de 2014, des de <http://envejecimiento.csic.es/documentos/documentos/boletinsobreenejec00.pdf>

MINAYA, L. (1999). *Envejecer no implica perder productividad*. El Pregonero, núm. 1. Recuperat el 6 de març de 2014, des de <http://0-search.proquest.com.catalog.uoc.edu/docview/368019194>

MONROY, M. I TORRES, V. (2012). *Constituyen adultos mayores cuarto grupo vulnerable a discriminación*. Notimex, Agencia de Noticias del Estado Mexicano. Recuperat el 16 de març de 2014, des de <http://0-search.proquest.com.catalog.uoc.edu/docview/1020866670>

MORANDI, A. (2003). *Tercera edad: un cambio de imagen*. La Opinión, núm. 1B. Recuperat el 8 de març de 2014, des de <http://0-search.proquest.com.catalog.uoc.edu/docview/368471129>

MORENO, A. (2010). *Viejismo (ageism). Percepciones de la población acerca de la tercera edad: estereotipos, actitudes e implicaciones sociales*. Revista electrónica de Psicología Social "Poiesis", núm. 19. Recuperat el 7 de març de 2014, des de <http://funlam.edu.co/revistas/index.php/poiesis/article/viewFile/101/75>

MOYA, A. I BARBERO, J. (2005). *Malos tratos a personas mayores: Guía de actuación*. Colección Manuales y Guías: Serie Personas Mayores. Recuperat el 22 de març de 2014, des de http://www.imserso.es/InterPresent1/groups/imserso/documents/binario/31001_malostratos.pdf

NELSON, T. (2002). *Ageism: Prejudice Against Our Feared Future Self*. Journal of Social Issues, vol. 61, núm. 2, pp. 207-221. Recuperat el 24 de març de 2014, des de <file:///C:/Users/Usuari/Downloads/Nelson-Ageism-Prejudice%20Against%20Our%20Feared%20Future%20Self.pdf>

ORGANITZACIÓ PANAMERICANA DE LA SALUT (1999). *El envejecimiento: cómo superar mitos*. Recuperat el 5 de març de 2014, des de <http://envejecimiento.csic.es/documentos/documentos/paho-mitos-01.pdf>

PÉREZ, G. (2007). *Maltrato hacia personas mayores en el ámbito comunitario*. Boletín sobre el envejecimiento: perfiles y tendencias, núm. 31. Recuperat el 23 de març de 2014, des de http://www.imserso.es/InterPresent1/groups/imserso/documents/binario/boletino_pm31.pdf

PORTAL MAYORES (2012). *Los mitos y estereotipos asociados a la vejez*. Imserso, núm, 314, pp. 46-51. Recuperat el 4 de març de 2014, des de <http://www.imserso.es/InterPresent2/groups/imserso/documents/binario/ses314.pdf>

RUIZ, M.V.; SCIPIONI, A.M. I LENTINI, D.F. (2008). *Vejez e Imaginario Social*. Recuperat el 15 de març de 2014, des de <http://pepsic.bvsalud.org/pdf/repp/v6n16/v16n6a09.pdf>

SÁEZ, N., MELÉNDEZ, J.C., I ALEIXANDRE, M. (1994). *Los estereotipos en los ancianos: un estudio empírico y sus resultados*. Revista de Psicología de la Educación, núm. 14, pp. 75-89. Recuperat el 16 de març de 2014, des de <http://www.uv.es/melendez/envejecimiento/esterotipos%20ancianos.pdf>

SÁNCHEZ, L. (1998). *Enfrentan ancianos prejuicios sociales*. Reforma, núm. 7. Recuperat el 19 de març de 2014, des de <http://0-search.proquest.com.cataleg.uoc.edu/docview/310141318>

THE INTERNATIONAL LONGEVITY CENTER (2009). *Edadismo en Estados Unidos*. Boletín sobre el envejecimiento: perfiles y tendencias, núm. 40. Recuperat el 22 de març de 2014, des de <http://www.imserso.es/InterPresent1/groups/imserso/documents/binario/boletino/pm40.pdf>

VEGA, J.L. (1990). *Psicología de la vejez*. Salamanca: Gráficas Varona.